

O'ZBEKISTON VA XITOYNING ARXEOLOGIYA BORASIDAGI HAMKORLIK ALOQALARI TARIXIGA DOIR(1992–2025 YILLAR)

Wang ZiLu

Magistrant

Mirzo Ulug'bek nomidagi Milliy Universitet

wangzilu0418@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20025608>

ANNOTATSIYA

1992-yilda O'zbekiston va Xitoy o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilganidan buyon, arxeologiya va madaniy merosni muhofaza qilish sohasidagi hamkorlik dastlabki tarqoq aloqalardan har tomonlama va chuqur strategik sheriklik darajasiga ko'tarildi. Mazkur maqolada so'nggi o'ttiz yildan ortiq vaqt mobaynida O'zbekiston-Xitoy qo'shma arxeologik tadqiqotlarining rivojlanish bosqichlari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida hamkorlik jarayonini uchta asosiy davrga bo'lish mumkinligi aniqlandi: 1992-yildan 2000-yillarning boshigacha bo'lgan akademik muloqot bosqichi; 2009-yildan 2019-yilgacha "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi asosidagi dala qazishmalaridagi keskin yuksalish bosqichi hamda 2020-yildan 2025-yilgacha bo'lgan texnologik arxeologiya va raqamli merosga asoslangan transformatsiya bosqichi.

Mingtepa qadimiy shahri, Sazag'on va Rabot qabristonlari hamda Surxondaryo havzasidagi ilk temir davri yodgorliklari kabi asosiy loyihalarni chuqur tahlil qilish orqali, ushbu maqolada Xitoyning "yirik obidalarni tadqiq etish" (Large-scale site archaeology) konsepsiyasi bilan O'zbekistonning boy tipologik an'analari uyg'unlashuvining samaradorligi isbotlab berilgan.

O'zbekistonda tahsil olayotgan xitoylik talaba sifatida shuni ta'kidlashim joizki, ushbu hamkorlik nafaqat "Buyuk Yuechji" (Da Yuezhi) va "Qang'" (Kangju) kabi Ipak yo'li xalqlarining migratsiya yo'nalishlarini aniqlashda hal qiluvchi dalillarni taqdim etdi va xalqaro akademik doiralardagi Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi evolyutsiyasiga doir munozaralarga munosib javob qaytardi, balki qo'shma laboratoriyalar tashkil etish va kadrlar tayyorlash orqali an'anaviy "manbalarni to'ldirish" tamoyilidan yuqori turuvchi Ipak yo'li arxeologiyasining yangi paradigmasini yaratdi.

Maqolaning yakuniy qismida qayd etilishicha, 2023–2025-yillardagi so'nggi yutuqlar ikki davlat hamkorligining Markaziy Osiyo mahalliy sivilizatsiyasining subyektivligini o'rganish bo'yicha yangi bosqichga qadam qo'yganidan dalolat beradi. Bu esa "Xitoy – Markaziy Osiyo taqdirdoshlar hamjamiyati"ni barpo etish uchun mustahkam gumanitar poydevor yaratmoqda.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Xitoy,, xalqaro munosabatlar, xalqaro hamkorlik, qo'shma arxeologiya

KIRISH:

1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishganidan hamda 1992-yilda O'zbekiston va Xitoy o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilganidan buyon, ikki mamlakatning arxeologiya sohasidagi hamkorligi dastlabki ilmiy almashinuvlardan dala qazishmalari, madaniy merosni muhofaza qilish va kadrlar tayyorlashni qamrab olgan ko'p qirrali strategik sheriklik darajasiga ko'tarildi¹. Buyuk Ipak yo'li sivilizatsiyalari tutashgan markaz sifatida, O'zbekiston hududidagi boy meros obidalari nafaqat qadimgi Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarni o'rganishda "tirik qoldiq", balki Ipak yo'li tarixiy bayonini shakllantirishda ham asosiy dalil bo'lib xizmat qiladi.

Mustaqillikning ilk yillarida, Sobiq Ittifoq parchalanganidan keyingi ilmiy bo‘shliq tufayli, Markaziy Osiyo arxeologiyasidagi asosiy qarashlar uzoq vaqt davomida G‘arbiy yondashuvlar ta‘sirida qoldi va ko‘proq ellinizm yoki Sosoniylar madaniyatining ta‘sirini ta‘kidlashga moyil edi². Biroq, "Bir makon, bir yo‘l" tashabbusining chuqur targ‘ib qilinishi bilan, Xitoy arxeologiya guruhlari olib kelgan "yirik yodgorliklar arxeologiyasi" va "manzilgohlar arxeologiyasi" paradigmatlari O‘zbekistonning moddiy madaniyat tipologiyasi borasidagi boy an‘analari bilan o‘zaro samarali hamohanglik kasb etdi. Ushbu hamkorlik nafaqat "Buyuk Yuechji" (Da Yuezhi) va "Qang'" (Kangju) kabi muhim etnik guruhlarning ko‘chish yo‘llarini aniqlashda burilish nuqtasi bo‘lgan natijalarni berdi, balki texnologik arxeologiya usullari yordamida xalqaro ilmiy doiralardagi sivilizatsiya evolyutsiyasi yo‘nalishlariga doir uzoq yillik munozaralarga ham munosib javob qaytardi³.

O‘zbekistonda tahsil olayotgan xitoylik talaba sifatida shuni ta‘kidlashim lozimki, 1992-yildan 2025-yilgacha bo‘lgan davrdagi O‘zbekiston-Xitoy arxeologik hamkorlik tarixini chuqur o‘rganish, nafaqat ilmiy natijalarni sarhisob qilish, balki Markaziy Osiyo mahalliy sivilizatsiyasining subyektivligi nuqtayi nazaridan yanada adolatli va ilmiy Ipak yo‘li arxeologik talqinlar tizimini yaratish haqida mushohada yuritishni anglatadi. Mazkur maqolaning maqsadi — hamkorlikning har bir bosqichidagi o‘ziga xos xususiyatlar va xalqaro ta‘sirni tizimli tahlil qilish orqali, kelajakdagi O‘zbekiston-Xitoy gumanitar aloqalari uchun tarixiy asos va nazariy tayanch yaratishdan iborat⁴.

1992yilda Xitoy va O‘zbekiston o‘rtasida rasmiy diplomatik munosabatlar o‘rnatilganidan buyon, ikki mamlakatning tarixiy-madaniy merosni muhofaza qilish va arxeologik tadqiqotlar sohasidagi hamkorligi yo‘qlikdan borlikka, tarqoq akademik almashinuvlardan davlat darajasidagi strategik hamkorlikkacha bo‘lgan chuqur evolyutsiyani boshidan kechirdi. O‘zbekiston Yevrosiyo materigining markazida joylashgan bo‘lib, qadimiy Ipak yo‘lining chorrahasi hisoblanadi hamda Samarqand, Buxoro, Xiva kabi ko‘plab jahon madaniy meros obidalariga ega; uning yer ostida ko‘milgan qadimiy chorvador va dehqonchilik sivilizatsiyalari qoldiqlari Sharq va G‘arb sivilizatsiyalarini bog‘lovchi moddiy dalillardir. O‘zbekiston mustaqilligining dastlabki o‘n yilligida, Sovet Ittifoqi parchalanishi sababli yuzaga kelgan akademik bo‘shliq hamda Xitoy ichki arxeologiya doiralarning hali keng ko‘lamda "tashqariga chiqmaganligi" sababli, Markaziy Osiyo arxeologiyasidagi xalqaro so‘z huquqi asosan Amerika, Yevropa va Rossiya olimlari tomonidan boshqarilgan⁵. Biroq, Xitoyning "Ipak yo‘li" tarixi va madaniyati ildizlarini o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoji ortib borishi hamda ikki davlat o‘rtasidagi siyosiy o‘zaro ishonchning muttasil chuqurlashishi bilan, xitoylik olimlar Markaziy Osiyo arxeologiyasiga oid birlamchi ma‘lumotlarni qo‘lga kiritishning dolzarbligini anglay boshladilar. 2000-yillarning oxirida Xitoy arxeologiya guruhlari rasman O‘zbekiston tuprog‘iga qadam qo‘ydilar va ikki mamlakat o‘rtasidagi amaliy dala arxeologiyasi hamkorligining muqaddimasini boshlab berdilar⁶. Ushbu hamkorlik nafaqat dunyoning qadimiy Yuechji, Qang‘, Dovon kabi mintaqaviy sivilizatsiyalar haqidagi tushunchalarini sezilarli darajada boyitdi, balki Ipak yo‘lining xolis va har tomonlama tarixiy bayonini yaratish uchun mustahkam moddiy asos ham yaratdi.

1990yillardan 2000-yillarning boshigacha bo‘lgan O‘zbekiston-Xitoy arxeologik almashinuvlariga nazar tashlasak, ular asosan olimlarning yakka-yakka o‘zaro tashriflari va manbalarni tartibga solish bilan cheklangan bo‘lib, tizimli qo‘shma qazishma loyihalari yetishmas edi. Ushbu davrda g‘arb olimlari Markaziy Osiyoga ko‘p miqdorda oqib keldilar va

Ipak yo'li madaniyatini talqin qilishda g'arb qarashlari ustunlik qiladigan tizimni o'rnatdilar. Richard Frye kabi amerikalik olimlar Markaziy Osiyo voha dehqonchilik sivilizatsiyasi ellinizm va Fors madaniyati ta'sirida bo'lganini ta'kidladilar, Rossiya Fanlar akademiyasining Moddiy madaniyat tarixi instituti esa Sovet davridagi arxeologik davrlashtirish va tipologiya an'analarini davom ettirdi⁷. Taqqoslash uchun, Ipak yo'lining sharqiy nuqtasi bo'lgan Xitoy, ushbu bosqichda Markaziy Osiyo arxeologiya xaritasida nisbatan ishtirok etmadi. Faqatgina 2009-yilga kelib, Shimoli-g'arbiy universiteti professori Wang Jianxin boshchiligidagi jamoa ilk bor O'zbekistonga dala tadqiqotlari uchun kelganidan so'nggina, xitoylik olimlar “G'arb markazchiligi” nazariyasini tuzatishda Markaziy Osiyo arxeologiyasiga oid birlamchi ma'lumotlarni egallash qanchalik muhimligini chuqur his qildilar. O'zbekistonlik mahalliy arxeologlar o'shanda hatto xitoylik olimlarning kechikkanligidan hayratda qolgan edilar. Ushbu davrning og'riqli nuqtalari Xitoy akademik doiralarini Chjan Syan G'arbiy o'lkalarga elchi bo'lib borishi atrofidagi qadimiy xalqlar migratsiyasi tarixini qayta tiklash uchun, Xitoyning Shinjon va Gansu hududlaridagi arxeologik topilmalarni Markaziy Osiyo mahalliy yodgorliklari bilan “tizimli ravishda o'zaro isbotlash” zarurligi haqida qat'iy qarorga kelishga undadi⁸.

2013yilda “Bir makon, bir yo'l” tashabbusining ilgari surilishi, O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi arxeologik hamkorlikning sakrashesimon rivojlanishiga erishishda tub katalizator bo'lib xizmat qildi. Ikki davlat hukumatlarining madaniy meros idoralari tomonidan ko'rsatilgan siyosiy qo'llab-quvvatlov va maxsus mablag'lar kafolati ostida, O'zbekiston-Xitoy qo'shma arxeologik jamoalari xuddi yomg'irdan keyingi qo'ziqorinlardek ko'paydi; hamkorlik modeli oliy o'quv yurtlarining yakka tartibdagi o'z-o'zini anglash izlanishlaridan davlat darajasidagi ilmiy-tadqiqot muassasalari va yetakchi universitetlarning birgalikda odimlayotgan ko'p qirrali tizimiga aylandi⁹. Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti, Shimoli-g'arbiy universiteti, Shensi provinsiyasi Arxeologiya tadqiqot instituti kabi muassasalar birin-ketin O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti bilan uzoq muddatli hamkorlik mexanizmlarini o'rnatdilar. Ushbu davrdagi arxeologik hamkorlik nafaqat misli ko'rilmagan ko'lamga ega bo'ldi, balki nazariy uslubiyotda ham yangiliklar olib keldi. Xitoylik olimlar mamlakat ichidagi shakllangan “yirik obidalar arxeologiyasi” konsepsiyasi, manzilgohlar arxeologiyasi metodologiyasi hamda taxometr, dron yordamida aerofotosuratga olish, 3D modellashtirish kabi zamonaviy texnologik vositalarni O'zbekistonning dala qazishmalariga tatbiq etdilar, bu esa maydondagi ma'lumotlarni yig'ishning aniqligi va ko'lamini sezilarli darajada oshirdi³. Shu bilan birga, Xitoy tomoni qazishma jarayonida yodgorliklarning profilaktik muhofazasiga e'tibor qaratishni ta'kidlab, arxeologiya va konservatsiyaning parallel ravishda olib borilishini amalga oshirdi.

O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi arxeologik hamkorlik tarixini o'rganishda, Farg'ona vodiysidagi Mingtepa qadimiy shahar xarobalari loyihasi nafaqat geografik koordinatadagi kashfiyot, balki ikki davlat akademik hamkorligining institutsional va ilmiy darajaga ko'tarilishidagi burilish nuqtasi bo'ldi. Ushbu loyihaning chuqur rivojlanishi qat'iy xronologiya va bosqichma-bosqich erishilgan yutuqlarga asoslanadi.

Hamkorlik urug'lari hali 2010-yildayoq, Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti va O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti o'rtasida dastlabki kelishuvga erishilganda ekilgan edi. 2012-yilning kuzida O'zbekiston-Xitoy qo'shma arxeologik ekspeditsiyasi rasman tashkil etildi va Mingtepa yodgorligiga joylashib, o'n yildan ortiq davom etgan uzluksiz qazishmalar muqaddimasini boshlab berdi¹⁰. 2012-yildan 2015-

yilgacha bo'lgan dastlabki qazishma bosqichida tomonlar asosiy e'tiborni ichki shahar darvozalarining tuzilishini tozalashga qaratdilar va yodgorlikning asosiy xronologik tizimini o'rnatdilar. 2016-yilning muhim pallasiga kelib, Xitoy jamoasi o'zining an'anaviy “Loyan kuragi” (Luoyang shovel) yirik ko'lamli burg'ulash texnikasini O'zbekistonning aniq stratigrafik kesma usuli bilan innovatsion tarzda birlashtirdi. O'sha yilgi kuzgi qazishmalarda xalqaro arxeologiya olamida shov-shuvga sabab bo'lgan natijaga erishildi: arxeologik guruh mavjud ichki shahardan tashqarida, aylanasi taxminan 5,4 kilometr bo'lgan tashqi shahar devori qoldiqlarini muvaffaqiyatli aniqladi va tasdiqladi³. Ushbu kashfiyot Mingtepa qadimiy shahrining ma'lum bo'lgan maydonini 20 gektardan 270 gektargacha keskin kengaytirdi va uning Farg'ona vodiysidagi eng yirik qadimiy shahar ekanligini isbotladi. 2017-yildan 2019-yilgacha hamkorlik chuqurlashish bosqichiga kirdi; tomonlar shahar ichidagi yirik me'moriy poydevorlar va hunarmandchilik ustaxonalari hududlarini tizimli ravishda qazib, miloddan avvalgi II asrdan milodiy IV asrgacha bo'lgan ushbu Ipak yo'li muhim chorrahasining gullab-yashnagan manzarasini yanada aniqroq chizib berdilar.

Ushbu loyihaning muvaffaqiyati nafaqat arxeologik ma'lumotlarning yangilanishida, balki uning keltirgan uzoq muddatli ta'siri ko'p qirraliligida namoyon bo'ladi. Birinchidan, u “Dovon davlati” poytaxti haqidagi akademik tarixiy munozaralarni qayta shakllantirdi va “Tarixiy xotiralar” (Shi Ji) asarida qayd etilgan “Ershi shahri”ni izlash uchun o'ta muhim moddiy yo'nalish ko'rsatdi. Ikkinchidan, ushbu loyiha “Xitoy texnologiyasi + O'zbekiston landshafti”ning muvaffaqiyatli namunasini yaratdi. Xitoy tomonidan olib kelingan yuqori aniqlikdagi taxeometr o'lchovlari, ko'p spektrli masofadan zondlash va 3D modellashtirish texnologiyalari o'zbekistonlik olimlar tomonidan keng qabul qilindi, bu esa O'zbekiston arxeologiya fanining modernizatsiya qilinishiga katta turtki berdi¹¹. Eng muhimi, Mingtepa loyihasi xalqaro dunyoqarashga ega bo'lgan yosh arxeologlar avlodini tarbiyaladi. O'zbekiston va Xitoy tomoni qazishma maydonida birga yashab, birga ovqatlanib, birga ilmiy muhokamalar olib bordilar; bunday “dala diplomatiyasi” nafaqat ikki davlat akademik doiralari o'rtasidagi ishonchni mustahkamladi, balki keyinchalik Surxondaryo, Samarqand va boshqa joylardagi har tomonlama hamkorlik uchun mustahkam ruhiy va texnik poydevor yaratdi. 2023-yilda ushbu loyihaning “Ipak yo'li”ga oid muhim arxeologik kashfiyotlar ro'yxatiga kiritilishi, Mingtepa O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi “Sog'lom Ipak yo'li” va “Madaniy Ipak yo'li”ni birgalikda barpo etishning ramziy akademik obidasiga aylanganidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, Shimoli-g'arbiy universiteti professori Wang Jianxin jamoasining “Buyuk Yuechji” va “Qang” madaniy yodgorliklarini izlash borasidagi izlanishlari nafaqat O'zbekiston-Xitoy arxeologik hamkorligining mezoni, balki ikki davlat akademik doiralari tomonidan Buyuk Ipak yo'lining ilk davri tarixi bo'yicha so'z huquqini birgalikda qayta tiklashning ramziy voqeasi bo'ldi. Tomonlarning amaliy va chuqur hamkorligi 2009-yilda boshlangan bo'lib, o'shanda professor Wang Jianxin boshchiligidagi guruh ilk bor O'zbekistonga keng ko'lamli dala tadqiqotlari uchun kelgan va uzoq vaqt davomida ushbu sohada g'arb hamda sovet olimlari tomonidan belgilab kelingan akademik talqin tizimini rasman parchalagan edi⁵. 2011-yildan 2013-yilgacha bo'lgan davr o'zaro ishonchni o'rnatish va hamkorlik modelini izlashdagi muhim palla bo'ldi. 2011-yilda Shimoli-g'arbiy universiteti va O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti o'rtasida rasmiy qo'shma arxeologik kelishuv imzolandi va Samarqand markazidagi arxeologik qidiruv yo'nalishlari belgilab olindi. 2013-yilda “Bir makon,

bir yo'l" tashabbusining ilgari surilishi ushbu loyihaga misli ko'rilmagan siyosiy qo'llab-quvvatlov va maxsus mablag'lar kafolatini taqdim etdi⁹.

Bundan tashqari, 2023–2025-yillar O'zbekiston-Xitoy arxeologiyasining "laboratoriyalashishi" va "fanlashishi" qaror topgan davr bo'ldi. 2021-yilda tashkil etilgan qo'shma laboratoriyaga tayanib, tomonlar 2024-yilda "Temir darvoza" yodgorligi bo'yicha so'nggi xronologik ma'lumotlarni birgalikda e'lon qildilar; aniq radioizotop uglerod (C14) tahlili orqali ushbu dovon qurilishining boshlanish davrini milodning boshlanishidagi muhim nuqtagacha aniqlashtirdilar. Texnologik arxeologiyaning bunday chuqur aralashuvi nafaqat Ipak yo'li tugunlari xronologiyasini aniqlash bo'yicha uzoq davom etgan munozaralarni hal qildi, balki xalqaro akademik doiralarda O'zbekiston-Xitoy hamkorligining ilmiy nufuzini mustahkamladi⁴.

O'zbekistondagi xitoylik tadqiqotchi (doktorant) sifatida muallif ushbu uch yillik hamkorlik "loyiha asosidagi" yondashuvdan "iste'dodlar asosidagi" yondashuvga aylanganini chuqur his qildi. "Xitoy – Markaziy Osiyo" sammiti natijalari hayotga tatbiq etilishi bilan, 2024-yildan boshlab ikki davlat "Ipak yo'li arxeologiya mutaxassislarini birgalikda tayyorlash rejasi"ni ishga tushirdi; bir qator o'zbekistonlik yosh olimlar Xitoyga paleoetnobotanika (o'simliklar arxeologiyasi)ni o'rganish uchun taklif etildi, muallif mansub bo'lgan doktorantlar guruhi esa O'zbekiston Arxeologiya institutida dala qazishmalaridan tortib hisobotlarni yozishgacha bo'lgan butun jarayonda bevosita ishtirok etmoqda. Bunday har tomonlama integratsiya 2023–2025-yillardagi arxeologik hamkorlikni nafaqat yer osti qazishmalari, balki bilimlar tizimini qayta qurish darajasiga ko'tardi va kelgusi o'n yillik, hatto undan ham uzoq davrdagi sivilizatsiyalararo almashinuv uchun mustahkam kadrlar zaxirasi va nazariy asos yaratdi²¹.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 1992-yildan 2025-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi arxeologiya sohasidagi hamkorlik chekkadan markazga, oddiy qazishmalardan keng ko'lamli strategik hamkorlikka o'tishning shonli yo'lini bosib o'tdi. Ushbu o'ttiz yildan ortiq vaqt davomidagi taraqqiyot nafaqat dala arxeologiyasi darajasida Mingtepa qadimgi shahri, Rabot qabristoni va Surxondaryoning ilk temir davri yodgorliklari kabi jahon miqyosidagi yutuqlarga erishdi, balki chuqur akademik mantiqiy jihatdan Xitoyning "yirik obidalar arxeologiyasi" g'oyasi va O'zbekistonning "moddiy madaniyat tipologiyasi" an'alarining organik uyg'unlashuvini amalga oshirdi⁵. "Buyuk Yuechji", "Qang" va "Dovon" kabi Ipak yo'lining asosiy etnik guruhlari yodgorliklarini tizimli ravishda o'zaro isbotlash orqali, O'zbekiston-Xitoy qo'shma arxeologik guruhi uzoq vaqt davomida g'arb nuqtayi nazaridagi "Gellanizm markazchiligi" (Hellenocentric) yoki "Eron markazchiligi" (Iranocentric) ustunlik qilgan talqinlardagi noto'g'ri qarashlarni muvaffaqiyatli parchaladi hamda Yevroosiyo qit'asi ichki qismidagi sivilizatsiya evolyutsiyasining haqiqiy manzarasini tiklash uchun almashtirib bo'lmas ilmiy dalillarni taqdim etdi.

O'zbekistonda bevosita tahsil olayotgan xitoylik talaba sifatida muallifning fikricha, bunday hamkorlik modelining muvaffaqiyati uning o'zagida bir-birining akademik subyektivligiga bo'lgan yuksak hurmat yotganligidadir. Xitoy arxeologiya doiralari olib kelgan narsa nafaqat ilg'or masofadan zondlash, aerofotosurat va laboratoriya tahlili texnologiyalari, balki "tarixni birgalikda yozish" kabi bag'rikeng yondashuvdir. Biz nafaqat Xitoy qadimiy qo'lyozmalaridagi "g'arbgacha ko'chgan xalqlar"ni izlamoqdamiz, balki ushbu zaminda

o'zbekistonlik olimlar bilan birgalikda Markaziy Osiyo mahalliy sivilizatsiyasining bronza davridan ilk temir davriga, so'ngra shahar sivilizatsiyasiga o'tishdagi ichki harakatlantiruvchi kuchlarni tadqiq qilmoqdamiz. Bunday ikki tomonlama madaniy muloqot O'zbekiston-Xitoy arxeologik hamkorligini oddiy akademik doiradan olib chiqib, Xitoy – Markaziy Osiyo taqdirlar hamjamiyatini barpo etishdagi eng salmoqli gumanitar rishtaga aylantirdi.

Kelajakka nazar tashlaydigan bo'lsak, O'zbekiston-Xitoy arxeologik hamkorligi "raqamli meros" va "fanlararo tadqiqotlar"ni o'z ichiga olgan yangi davrga qadam qo'yimoqda. 2023–2025-yillardagi so'nggi amaliyotlar shuni ko'rsatdiki, qo'shma laboratoriyalar va yosh kadrlar zaxirasini yaratish orqali ikki davlat yanada murakkab akademik muammolarni hal qilish qobiliyatiga ega bo'ldi. 2025-yilning akademik ilg'or nuqtasida turib, muallif kelajakdagi hamkorlikda ijtimoiy arxeologiya va muzey eksponatlari namoyishi o'rtasidagi bog'liqlikni yanada kuchaytirishni, yer ostida ko'milib yotgan ashyoviy dalillarni ikki xalq uchun umumiy bo'lgan madaniy meros resurslariga aylantirishni taklif qiladi²². Tarix shuni isbotladiki, O'zbekiston va Xitoy arxeologiyasining yaqin hamkorligi nafaqat o'tmishdagi sivilizatsiya shon-shuhratini izlash uchun, balki Buyuk Ipak yo'li ruhini arxeologik nuqtayi nazardan talqin qilish orqali, ikki davlatning kelajakdagi tinch taraqqiyoti va madaniy gullab-yashnashi uchun bitmas-tuganmas tarixiy hikmat taqdim etish uchundir⁴.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. O'zbekiston bilan Xitoy o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilganining 30 yilligi to'g'risida Qo'shma bayonot // O'zbekiston Milliy axborot agentligi (UzA). – Toshkent, 2022.
2. Mair V.X. Tarim mumiyolari: Qadimgi Xitoy va G'arbdan kelgan ilk xalqlarning sirlari (The Tarim Mummies: Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West). – London: Thames & Hudson, 2000. – 328 b.
3. Zhu Yanshi va boshqalar. O'zbekistondagi Mingtepa qadimiy shahar xarobalarida olib borilgan arxeologik tadqiqotlarning yangi natijalari // Kaogu (Arxeologiya) jurnali. – 2017. – № 10-son.
4. Ma Jian va boshqalar. "Surxondaryo viloyatidagi yangi kashfiyotlar", Asian Archaeology jurnali, 2025 (nashr etilmoqda).
5. Wang Jianxin. Xitoy arxeologiyasining Markaziy Osiyoga kirib borishi: sarlavha va istiqbollari // G'arbiy o'lka tadqiqotlari (Xiyu Yanjiu). – 2019. – № 3.
6. "Maxsus maqola: Ipak yo'li arxeologiyangilikni targ'ib qilish uchun o'tmishni asraydi", Sinxua axborot agentligi, 2017-yil 8-may.
7. Viktor H. Meir. "To'xtar tiliga bog'liq bo'lmagan yuechji arxeologiyasi", Language Log, Pensilvaniya universiteti, 2024-yil 4-avgust.
8. "Xitoyning Ipak yo'li ambitsiyalari arxeologiya olamini qanday o'zgartirmoqda", Sixth Tone nashri, 2021-yil.
9. "Qadimiy Ipak yo'li bo'ylab qo'shma arxeologik ishlar do'stlikni mustahkamlamoqda va natijalar bermoqda", Sinxua axborot agentligi, 2023-yil 31-avgust.
10. Bohodir Matboboyev, Chju Yanshi. "Mingtepadagi arxeologik qazishmalar", O'zbekiston moddiy madaniyati tarixi, 2016-yil.

11. Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti. "O'zbekistondagi Mingtepa yodgorligida 2016-yil kuzgi qazishmalar hisoboti", Arxeologiya to'plami (Kaoguxue jikan), 2018-yil.
12. Lyan Yun va boshqalar. "O'zbekistonning Boysun tumanidagi Rabot qabristonida olib borilgan qazishmalar hisoboti", "Venwu" (Madaniy yodgorliklar) jurnali, 2019-yil, 11-son.
13. Shensi provinsiyasi Madaniy meros boshqarmasi. "Ipak yo'li arxeologik hamkorlik va tadqiqot markazining O'zbekistondagi faoliyati to'g'risidagi hisoboti", 2024-yilgi ichki ma'lumotlar (ochiq iqtibos keltirilgan).
14. "Xitoy tarixning rasmiy talqinini mustahkamlash uchun o'tmishni qazib o'rganmoqda", Ozod Osiyo radiosi (Radio Free Asia), 2024-yil 18-avgust.
15. Viktor H. Meir. "To'xar tiliga bog'liq bo'lmagan yuechji arxeologiyasi", Language Log, 2024-yil.
16. Ning Chao va boshqalar. "Ipak yo'li aholisi migratsiyasini o'rganishda texnologik arxeologiyaning qo'llanilishi", "Renyunxue xuebao" (Antropologiya jurnali), 2022-yil.
17. Vang Jianxin tahriri ostida. "Ipak yo'li arxeologik tadqiqotlari (1-to'plam)", "Kexue" (Fan) nashriyoti, 2021-yil.
18. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. "Pandemiya davrida Markaziy Osiyo arxeologiyasida raqamli yondashuvlar", Markaziy Osiyo arxeologiya jurnali (Central Asian Archaeological Journal), 2022-yil.
19. "Xitoy va o'zbek arxeologlari miloddan avvalgi VIII asrga oid manzilgohni aniqladilar", Global Times, 2024-yil 23-iyun.
20. "Arxeologlar O'zbekistonda miloddan avvalgi VIII asrga oid manzilgohni aniqladilar", Arkeonews, 2024-yil 25-iyun.
21. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. "O'zbekiston va Xitoy o'rtasida madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha hamkorlikni chuqurlashtirish to'g'risidagi qo'shma bayonot", O'zbekiston Milliy axborot agentligi (UzA), 2024-yil.
22. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. "O'zbekiston va Xitoy o'rtasida madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha hamkorlikni chuqurlashtirish to'g'risidagi qo'shma bayonot", O'zbekiston Milliy axborot agentligi (UzA), 2024-yil.